

РЕТРОСПЕКТИВА СТРУКТУРНОЇ ПОБУДОВИ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

За визначенням Ф. М. Мількова «Фізична географія – наука про географічну оболонку і ландшафти Землі, їх структуру та розвиток. Власне фізична географія (загальна фізична географія, загальне землезнавство) вивчає лише загальні закономірності, головні якості географічної оболонки як єдиного складного природного комплексу. Окремі складові цього комплексу (компоненти географічної оболонки) складають предмет дослідження галузевих фізико-географічних наук – геоморфології, кліматології, гідрології, біогеографії тощо» [2]. Тому у даній роботі розглядаються географічні дослідження пов'язані як загальною фізичною географією, так і її галузевими відгалуженнями. З метою загального ознайомлення із структурною організацією фізичної географії як науки пропонуємо ознайомитись з двома підходами в її дослідженні.

Позиція таких учених, як Д. Л. Арманд і Ю. К. Єфремов, полягає у виділенні всередині однієї науки напрямів, розділів і дочірніх наук (при дуже умовних межах між ними). «Напрямок науки – це комплекс методичних прийомів, за допомогою яких група вчених намагається досягти прогресу у вирішенні її традиційних завдань. Так, наприклад, космічна (супутникова) географія прагне новим методом вирішити старі географічні завдання: виділення зон, районування, пошук і облік природних ресурсів, оцінка якості земель... Розділ науки – це галузь, частина науки, об'єднуюча декілька близьких її завдань. Новий розділ виникає тоді, коли учені звертають увагу на факти, яким до цього надавали мало значення. Так, розділами фізичної географії є палеогеографія, хімія ландшафту. Дочірні науки бувають двох видів: галузеві і приватні. Різниця між галузевими науками і розділами (галузями) основної науки чисто кількісна. Коли яка-небудь галузь настільки розростається, що об'єм матеріалу, що звертається в ній, стає відповідним з об'ємом матеріалу основної науки, коли разом із загальними в ній виробляються свої специфічні методи і коли до неї пред'являються особливі практичні вимоги, вона відривається від загального кореня і стає окремою наукою. Відділення супроводжується зменшенням об'єму основної науки. Так від фізичної географії відокремилися гідрологія, кліматологія, біогеографія. Приватними науками або приватними розділами наук в географії зручно назвати науки або розділи, що вивчають окремі територіальні частини ландшафтної сфери... Галузеві науки незабаром самі починають ділитися. Так, гідрологія виділила напрями: гідрометрію, гідрографію, експериментальну гідрологію; розділи: потамологію, лімнологію, динаміку руслових процесів, вчення про наноси» [1].

Складність внутрішньої структури географії, зумовлена тривалим процесом її формування і розвитку, часто представляють у вигляді своєрідної моделі – «дерева» географії з його «корінням», «стовбуром», основними «гілками», «короною», що постійно розвивається. Багаторівневий характер ієрархії і складність сучасної структури географічної науки – це результат тривалого домінування процесу диференціації, який і привів до виділення цілого ряду наукових дисциплін, – природно- і суспільно-географічних, а також «стикових», природно-суспільних. Як підкреслює російський географ С. Б. Лавров, «процес цей був закономірний вже тому, що дозволяв поглиблено вивчати ту або іншу сферу географічного середовища або господарства, «запліднив» ідеями і методами «суміжних» наук (для кліматології – це фізика атмосфери, для ландшафтознавства – геофізика ландшафту), для «гілок» географії така «парність» природна – просторові процеси не можуть вивчатися у відриві від їх внутрішнього змісту.

Проте закономірний, «природний» процес диференціації мав і серйозні негативні наслідки: він підсилював розмежування між двома «блоками» системи географічних наук, розривав цілісність цієї системи. Тим часом, цілісність змінного на наших очах світу, появу нового класу глобальних проблем людства пред'являють свої вимоги і до географії. Вивчення такого світу і цих проблем, їх прогнозування і управління ними найефективніше методами і зусиллями цілісно, а не розриваючи географії. Звідси – важливість посилення інтеграції усередині географії, і вона йде, вона підганяється життям, обганяє теоретичні узагальнення, які необхідні. При цьому, разом з інтеграцією усередині географії, розвивається її інтеграція з іншими, близькими і досить далекими від неї науками. Коротко зупинимося на характеристиці деяких найважливіших довготривалих напрямів, в яких виявляється цей процес.

Останніми роками як провідний напрям виступає гуманізація і гуманітаризація географічної науки, що означає не тільки широке використання в географічних дослідженнях приватних результатів і методів різних гуманітарних наук. Перш за все це виражається в тому, що в центр уваги дослідників ставиться людина, людство, населення у всьому різноманітті їх життєдіяльності, культури, побуту і так далі. Завдання досліджень виходять з потреб людини, і їх результати «повертаються» до людини. Виділяються і такі напрями, як технізація, тобто проникнення в географічну науку елементів інженерно-конструктивного підходу, агротехнізація – використання географами елементів агротехнічного підходу (наприклад, їх облік при вивченні природних комплексів і при проектуванні їх перетворення на користь сільськогосподарського виробництва).

Намічається інтенсивніше переплетення географічної науки з біологією – біологізація, тобто застосування в цілях підвищення

прикладного значення географічних досліджень нових результатів, методів, підходів. Нарешті, особливого значення набуває екологізація географічних досліджень, що припускає першочергову увагу до проблем взаємин суспільства і місця його існування. Принципово нові, «інтеграційні», підходи в географічних дослідженнях привели до виникнення нових гілок науки, таких, як економічна кліматологія, меліоративна географія, медична географія, рекреаційна географія, в яких зливаються воедино фізико-, економіко- і соціально-географічні ідеї і методи, виявляються тісні зв'язки з іншими (негеографічними) науками.

Список використаних джерел:

1. Заставний Ф. Д. Фізична географія України / Ф. Д. Заставний. – Львів : Просвіта, 1996. – 232 с.
2. Мильков Ф. Н. Общее землеведение / Ф. Н. Мильков. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 65–85.
3. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. – К. : Выща школа, 1988. – 192 с.